

MIT MONDUNK, HA VERSET MONDUNK

Gondolatok egy könyv olvasása közben

Nehéz terhet vállalt magára Kiss László és Tóth Zsuzsanna, amikor elhatározták, hogy a Versmondók Könyvtára 2. kötetében *kortársaink* verseiből gyűjtenek össze egy jó adagot mai és eljövendő versmondók számára. Nehéz a teher, mert nagy a felelősség, mely egy ilyen válogatás megszületését végigkíséri.

Tetszetős lenne úgy kezdeni a könyv bemutatását, hogy egy ilyen válogatás eleve nem lehet sikeres, hiszen valamennyi-
ünknek megvan a „saját” kortársai, így azután okkal-joggal hiányolhatunk neveket, verseket e mostani gyűjteményből. Miként a másik véglet is könnyen elfogadható, hiszen a Kortársaink címmel most napvilágot látott könyv olyan régi hiányt pótol, hogy minden esetlegessége dacára korszakos jelentőségű megjelenése, legalább is a versmondók nagy családjában.

Ki ne érzett volna még lelki ellazulást (csipetnyi restséget!) egy-egy közhellyé kopott verscím felhangzásakor versenyeken, bemutatásokon, versmondó körben. Ki nem vágyott még szakszerű „ablaknyitásra”, a kortársi verstermés *friss levegőjének* betódulására számos együttlétünkön.

Tóth Zsuzsanna vállalkozott arra, amiről oly sokszor és sokat beszélünk, amire oly sokan vártak a versek előadásának *különös művészetével* jegyesek közül. „Sajnos a kortársak ... nincsenek eléggé divatban. Természetesen akad olyan költő, aki megérdemelten népszerű, de jó lenne, ha mások is pódiumra jutnának. Még akkor is, ha olykor sokkal nehezebb megfejteni egy-egy formabontó alkotást, vagy mert nincs kapaszkodónk, biztos ítéletünk ma-

gáról a költőről. Arra szeretnék mindenkit buzdítani, csak adják át magukat a versnek magának, csak hagyják, hogy elkezdjen élni. Ez az egy dolog motivált tehát: jól mondható verseket válogatni.” – írja a kötetet indító gondolatsorában a szerkesztő.

E kitűnő ajánló sorokat elolvasva gyakorlatilag minden kétélyünk megszűnhet, mely esetleg a válogatással szemben korábban megfogalmazódott. Így lesz érthető az a mára teljességgel szokatlan csoportosítás, melyben mondjuk Baranyi Ferenc, Nagy Gáspár, Széki Pataki László, Schein Gábor, Parti Nagy Lajos, Peer Krisztián, Karafiáth Orsolya egy könyvben várja új és eljövendő versfeltámadását most és mindörökké egyaránt. Miként az sem igényel akár utószóba közölhető magyarázatot, miként közeledjenek a kortárs versekhez az őket választók.

Soha ilyen nyilvánvaló nem volt számomra, mint ezt a könyvet végigolvasva – vagy akár versenként megküzdve a befogadás élményéért –, ha verset mondok, választok, olvasok, valójában azzal a *korral*, azzal az *emberség-lenyomattal* szembesülök, melyben a költői szándékkal fogant szöveg világra jött. Kortársaink e kötetben most nekünk szólnak, mai *élethelyzeteket* fogalmaznak meg – a szerkesztői válogatásban bízva –, idővel talán klasszikus érvényességgel, a jövőben is érthetően üzenve: RÖLUNK.

Köszönet mindazoknak, akik hitükkel és anyagiakkal egyaránt hozzájárultak e könyv létrejöttéhez.

N-th-J

A Kortársunk c. kötet megrendelhető, megvásárolható a Magyar Versmondók Egyesülete rendezvényein.

BEKE GYÖRGY

CSÁNGÓ ENCIKLOPÉDIA

A méla *Tempefői*, vagy az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon. Bizonyára igaza volt ebben Csokonai Vitéz Mihálynak, csakhogy ő még nem ismerhette a magyar néprajzi és nyelvjárási gyűjtők sorsát Moldvában. Már a legelső is közülük, Petrás Ince János klézsei plébános gyilkosság áldozata lett, a saját otthonában. Írták akkor az 1886. esztendő. A román csendőrség soha nem tudta kinyomozni, hogy kik gyilkolták meg és miért. Anyagi javakért aligha, szegény pap volt, még hozzá ferences barát, akinek egyetlen kincse a magyarországi tudós barátai biztatására összegyűjtött csángó balladák, énekek. Ezekért kellett meghalnia. Kit zavarhatott olyan nagyon a moldvai csángómagyarok folklórjának a feltárása? Hiszen a korabeli Romániában akkora liberális szabadszajúság volt, hogy a királyt hazugnak és tolvajnak lehetett nevezni. A magyar folklór gyűjtése a királygaláznál is súlyosabb bűn volt? Petrás Ince János tudta ezt a legjobban, ezért kikötötte, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának küldött csángó folklórgyűjtéseit csak *Rokonföldi* álnéven jelentethetik meg. „Kérelem, ... hogy nevem elhallgattassék” – írta Toldy Ferencnek, az Akadémia titkárnak.

Az egyik legnagyobb csángókutató, a finn Wichmann György szabolcsi kutatóit az első világháború szakította

félbe... Trianont követően a csángó ügy elkötelezettjei úgy képzelték, hogy mivel Erdély és Órománia ezentúl egy ország, szabad út nyílik a csángókutató erdélyi magyarok számára Moldvába. De éppen a fordítottja következett. Sokkal több akadályt állítottak fel a Kárpátok hágóin, mint amennyi addig, országhatárként létezett. Elárulták ezzel a hatóságok, hogy a moldvai csángómagyarokat minden áron és végképp el akarják szakítani, szigetelni az erdélyi magyarságtól, egyáltalán a magyar nemzettől. Immár székely furfang, leleményesség kellett ahhoz, hogy egy magyar kutató eljuthasson a csángó telepelyekre. Domokos Pál Péternek, a „csángók vándorapostolának” legendája támadt: álruhában miként sikerült végigjárnia a Szeret és az Aranyosbeszterce tájait.

Jött egy olyan idő, 1945 után, mikor mintha megnyílt volna a szigor a csángók körül. Iskolák alakultak, gyors egymásutánban, Bákóban egy magyar tagozat a tanítóképzőben, és a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem tanárai és diákjai csapatostól keresték fel a moldvai csángó falvakat, jegyezték, gyűjtöttek, okosan kihasználták az alig néhány évig tartó látszatengedményt. Mert hamarosan kiderült, hogy ez a „nagylelkűség” a Croza-ámítás része volt csupán, Románia jobb színben akart feltűnni a béketárgyalásokon. Az ötvenes évek második

felében olyan gyorsan tűntek el a magyar iskolák, ahogyan létrejöttek, az erdélyi magyar sajtóból pedig a cenzúra kiirtotta a csángókra vonatkozó utalásokat is. Még akkor is, ha azok nem sirámok voltak. Jót se volt szabad írni a csángókról magyarul, semmit, „csángókérdés nem létezik”.

Ebben az időszakban jelentkezett a kiadóknál Lukatos Demeter, az első csángómagyar népköltő, és ő maga csodálkozott a legjobban, hogy „erdélyi magyar testvérei”, akik addig bíztatták versíráásra, most elzárkóztak tőle. Ebben az időszakban gyűjtött Kallós Zoltán, akit a haróságok akkor még csak falusi tanítónak ismertek, és ezért nem gáncoltak. Majd megteszik a *Balladák könyvének* megjelenése után: hamis váddal börtönbe zárják!

Immár nemcsak tiltják, rejtegetik Moldvában a csángókat, de összpontosított támadást intéznek azért, hogy kitöröljék a köztudatból a moldvai magyarok emlékét is. Évtizedes jogos visszautasítás után, egyszerre hatósági kéz nyúl egy dilettáns román történész, Dumitru Márta kézirat-selejtje után, nyomdafestéket kap a szégyenteljes fércmunka, amely azt „bizonyítja”, hogy a csángók eredetileg erdélyi románok, akik a „magyar elnyomás” elől menekültek át a Kárpátokon Moldvába. Vitakozni ezzel a könyvvel egyszerűen nem lehetett, akárcsak néhány évvel később a háromkötetes Erdély történetével, amely ellen román aktivisták által írt szitkozódásokat adtak közre, erdélyi magyar történészek „aláírásával”. E megszegényített tudós fők soha nem is látták a könyvet, amelyet román buzgalommal elítéltek. Márta könyve azért volt még veszedelmesebb, mert a magyarul írni-olvasni nem tudó csángók között terjesztették, méghozzá renegát papok, akiknek hagyományos tekintélyük volt és van a csángók előtt.

Ebben az időben tanácsolta jeles kollégám, barátilag, hogy fölösleges fáradtság írnom a csángókról, járnom a moldvai Csángóföldre, mert ezt a kérdést már levette napirendről a történelem. Ebben a véleményben az erdélyi magyar értelmiségiek nagy részének a beletörődése, lemondása tükröződött. A kisebbségi elnyomás minden téren felerősödő hajszája Erdélyben háttérbe szorította a csángók kíméletlen kiszolgáltatottságát. Nevet nem említek, azóta jóakarató kollégám is bizonyosan meggyőződött arról, hogy egy népcsoportot a legdurvább állami erőszak sem képes csak úgy, egyszerűen lesöpörni a térképről.

Halász Péter Budapesten szintén ez időben fogott hozzá a moldvai csángók felbúvárulásának, néprajzi tanulmányok írásának. „Mellék munkaként”, kenyérkereső foglalkozása, a gazdaságmérnökség mellett. Ez a téma az anyaországban sem nyitotta szélesre előtte a szerkesztőségek, könyvkiadó vállalatok ajtaját. Illetékesek, hatalmon lévők nem kis köre egyenlőséget tett a moldvai csángók emlegetése és a „magyar nacionalizmus” között. Táplálta ezt a tudati, jellembeli torzulást a közéletben lapangó félelem és az ostoba tudatlanság. Bűvös kör volt: minél inkább tiltották a csángók ügyének feltárását, annál kevesebbet tudhatott meg a magyar közvélemény józan része is a moldvai magyarokról, és annál gyanúsabb lett a „titokzatos” csángóság. Domokos Pál Péter, a legnagyobb élő csángókutató teljes elszigeteltségbe szorult Budafoki úti lakásában, és hosszú ideig csak az öt felkereső barátoknak fejtegethette makacs következetességgel és szent megszállottsággal a csángók igazságát. Halász Péter „csángó utazása” kezdetétől Péter bácsi tanítványának vallotta magát. Jó tanítványnak bizonyult.

Első moldvai látogatásának időpontja: 1966. Halász Péter akkor 27 esztendő. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen végzett, majd rövid ideig benntartották az egyetemen, aztán a

budapesti Agrárgazdasági Kutató Intézet munkatársa. Igazgatója, Erdei Ferenc akadémikus, aki öreg korában visszajőzanodott a népi írók keserű valóságlátásához, támogatta munkatársa szociológusi tevékenységét. Halász Péter monográfiákban dolgozta fel termelészövetkezetek történetét és állapotát. Ebbeli tudományos gyakorlata hasznára vált a csángókutató szociológusnak is. Ellentétben a néprajzosok, folkloristák többségével, akik hűséges, „betűhív” lejegyzők, Halász Péter minduntalan alakítaná a megismert valóságot, jelesen a csángók életkörülményeit, mivel kedélyét borzolja a megalázó igazságtalanságok, a magyarság ősi csoportjának sokszázados mellőzöttsége, szolgálai öntudatlanságba süllyesztése. Szabó T. Attilánál lehetett megfigyelni ezt a türelmetlenséget, mikor „kiszólt” a tudomány hívő oszlopcsarnokai közül, és szeretne volna egyenesbe igazítani az élet ferdeségeit.

Ne feledjem: Halász Pétert sűrű moldvai utazásai sem szakították el az egész Kárpát-medence honismereti mozgalmától, folyóiratot szerkeszt harminc éve, előadásokat tart az anyaország városaiban, falvaiban, és alkalmat talál arra is, hogy csángó élményeit megossza az egész nemzet érdeklődésével, tudatában annak, hogy bármilyen kis létszámúvá zsugorodott a magyarságát megtartott moldvai csángóság, megmentése csak az egész nemzet műve lehet.

Előbb említett közéleti alapállása serkentette arra, hogy útirajzban is megírja moldvai gyűjtőútjainak egyikét, a legszomorúbbat és legfelháborítóbbat a Ceausescu-diktatúra tombolása idejéből. Megtaláljuk ezt az írást „csángó vallomásainak” kötetben – én így nevezném az írások műfaját –, amelyet a *Magyar Napló* adott ki, 2004-ben, *Nem lehet nyugtunk...!* címmel. Ezek az írások a tanulmányok, közlemények szomszédságában születtek, a felkutatott és bemutatott csángó élet szellemi háttérzáróját alkotják.

Lidércálmhoz hasonlítható 1976-os, nyári látogatása Pusztinán és környékén. Szigorú törvény volt életben Romániában: senki nem adhat szállást külföldinek, sőt azt is azonnal jelentenie kell a rendőrségen, ha szóba állt egy külföldivel. Csángóföldön ez a magyarországit jelentette. Halász Péter egész nap gyűjtött, a gazdálkodásról, az építkezésekről, az ott termesztett növényekről faggatta a csángó földműveseket. Este, az utolsó munkáshusszal beutaztak Bákóba, szállodai szállásukra. Egyik este az orruk előtt ment el az utolsó busz. A helybeli orvos, magyar ember, a vásárhelyi egyetem végzettje – őket mind egy szálig románlakta vidékekre helyezték ki egyetem után – felajánlotta, hogy a rendelő vendégszobájában elalhatnak egy éjszaka. Másnap Halász Péter és a felesége folytatta a néprajzi gyűjtést. Délben utánuk jött egy csendőr a szomszédos faluból, ott volt az őr. Az egyik öreg csángónál ebédeltek, majd Halász Péter tovább jegyezgetett, felesége pedig a gyógynövényekről faggatózott a falu asszonyainál. Jött a csendőr, kivágta az ajtót, ordított. A román üvöltést Halász Péter nem értette, a házigazda lefordította, hogy tilos a csángók között folkloort gyűjteni. A pesti néprajzos mutatta a jegyzeteit, hogy ő nem énekeket jegyzett le, hanem a gazdálkodás módját, kifejezéseit. A csendőr ezt nem hitte el, meg volt győződve, hogy magyar kém fogott el, ezért be kell kísérnie a szomszéd faluban lévő rendőrorsre. Előkerült Halászné is, vonult a menet, végig a falu utcáján, a csendőr előtt. Az emberek a kertek mögül lesték őket. Halászné érezte, hogy miként rendül meg az emberek bizalma irántuk. Kik is ezek az emberek, akiket a házukba fogadtak, ételükkel kínáltak, és akiktől elfogadták a kisebb-nagyobb ajándékokat?

A VERS ÉVE

Kihallgatás az őrsön, képtelen kérdések, megalázó vádak. A tortúra végén Halász Pétereket elengedték a rendőrök, de távozásuk után a csángókat sorra becitálták a rendőrségre, nyaggatták-faggatták őket, pénzbüntetést róttak ki rájuk. Aztán megint berendelték őket, ismét leírták velük, hogy honnan ismerik a gyanús pestieket, mit beszéltek velük, mit mondtak nekik, és erre ők mit válaszoltak.

Egyik közeli faluba azért mentek el, hogy hírt vigyenek: a háziasszony anyja, aki Magyarországon él, egészséges.

„Talán nem tettük jól, hogy odamentünk. Mégsem bánom, mert soha az életben nem tudnám elképzelni az emberi kiszolgáltatottságnak azt a mértékét, amit ott találtunk. Ismerősünk – hatvanas éveiben járó, tizennégy gyermekes özvegyasszony – kétségbeesve mesélte, hogy amióta tavaly meglátogatta több mint húsz esztendeje Magyarországon élő édesanyját – lássa bár még egyszer az életben! –, azóta nincsen nyugta. Állandóan járnak hozzá a milicisták, szekusok, s faggatják: kivel találkozott, kivel beszélt Magyarországon, mit kérdeztek tőle, mit mondott nekik, mit mondtak neki, mit vitt, mit kapott, és így tovább. Aztán néhány hét múlva újra. És még?! Gondolkozzon! Jusson eszébe! Aztán újra! Még újra! Immár több mint egy esztendeje.

Mondták: ne menjen többet Magyarországra. Főlöleges volt, olyan beteg már szegény, hogy a templomba is alig bír elmenni.

Mondták: írja meg az anyjának, ő se jöjjön többet. Ez is főlöleges volt, ha megtudja, hogy beteg, 84 esztendősen is elmegy a lányához.

Mondták: írja meg az anyjának, ne küldjenek neki ajándékba ruhát. Pedig nyolc élő gyermekétől született töméntelen unokája közül egyik-másik azért nem tudja vasárnaponként meglátogatni, mert nincs egy rendes ruhája, amit az anyja ráadhatna. S hogy ő nem mehet többé az anyjához?! Pedig úgy mondta volna mindig, hogy ha hírt kap utolsó órája közeledtéről, elmegy érte Baranyába, hazahozza ide, ahol született, hogy itt pihenjen majd az ősei körében. De ennek immár vége. Ő pedig örül majd, ha legalább neki nyugtot hagynak majd. A Földben!”

Túlzás lenne-e az író kérdése, hogy vajon élnek-e még emberek így, ezen a földön?

Mindezek nem tartoznak hozzá szorosán a néprajzhoz. Nem szerepelnek a kérdőíveken. De a moldvai magyarok sorsát ezek nélkül nem lehet megérteni. A néprajzosok, folkloristák, nyelvjárásgyűjtők bátorságát, önfeláldozását, teljesítményét sem.

Halász Péter négy évtizede vállalja mindezeket a veszedelmeket, küzdelmeket, nem egyszer saját erejére, leleményességére utalva csupán. Önként vállalt kötelességének tartja, ezért abba se hagyhatja, bele se fáradhat, mert akkor önmagát tagadná meg.

Leiki rokonokká váltak, sorstestvérekké, a csángók és Halász Péter.

Új kötete enciklopédikus vállalkozás. Az író érdeklődése átfogja a csángó élet egészét, a tájat, ahol a legkeletibb magyarok éltek századokon át, hazátlanul, akkor is, mikor a magyar birodalom hatalmi tényező volt Európában. Átöleli a csángók történelmét, amely az áldozat jegyében kapcsolódott mindenkor a magyar nemzeti történelemhez – a csángók a székely határőrség előretolt állásait védelmezték a Keleti-Kárpátok előterében. Számba veszi a népetlet sajátosságait, néphagyományokat, vallá-

sos hitüket, egyházi szervezetüket, bűvópatakként rejtekező anyanyelvüket, s minden magyar sors között a legtragikusabbat. Etelköz mai koronája.

Halász Péter igényességére vall, hogy ebbe a mai krónikába beleépíti az elmúlt két évszázad „csángó irodalmát”, a moldvai magyarokról született feljegyzéseket, tudományos és szépirodalmi műveket és a Moldvában sarjadt irodalmi kísérleteket is. Portrét rajzol Petrás Ince Jánosról, Klézse papjáról, akinek tragédiáját már említettem, s aki az erdélyi püspökkel, Kriza Jánossal egy időben kutatta, jegyezte a csángó folklórt. Emlékét bizonyos mértékben háttérbe szorította az egész csángóság kirekesztése – évtizedeken át – a magyar köztudatból. Halász Péter főhajtással emeli élő örökséggé Petrást, aki „legfőképpen azzal gazdagította a magyar művelődéstörténetet, hogy összegyűjtötte 85 magyar népdal szövegét. Közülük 22 már 1842-ben, Erdélyi János és Kriza János nevezetes népdalköltősei előtt napvilágot látott a *Tudománytárban*”. Halász Péter szinte fiúi tisztelettel és szeretettel mutatja be Domokos Pál Péter alakját és munkásságát, azt a tanárból lett tudós folkloristát, zenetörténészt, akit most tudom meg Halász Péterrel a szívmenlengető epizódot – a moldvai csángók a maguk „álruhás királyának” tartottak. Úgy jött, mint Mátyás király, mert látni akarta, miként élnek, miért szenvednek, és reménykednek-e Moldva maradék magyarjai? Ő maga soha nem vált a könnyelmű hiszékenységgé, oktalan bizakodás áldozatává. Még akkor sem, ha jóformán egyedül maradt kételkedéseivel. Az idő mindig őt igazolta. Nyomban az 1989. decemberi romániai változások után soha nem tapasztalt eufória töltötte el a magyarországi közvéleményt. Nyilatkozatok sorozata üdvözölte a „felszabadulást” a diktatúra kegyetlensége alól. Magyarország népe úgy vélte, hogy véget ér immár több évtizedes aggodása az erdélyi magyarság sorsáért, ezen belül a moldvai csángókért. Jó kezekbe került a romániai politika kormányrúdjá. Az idős tudós nem tudott együtt lelkesedni a könnyelmű tudatlansággal.

„Hogy akartak-e tisztességes politikát folytatni a magyarokkal szemben, azt sehonnan nem tudom kiolvasni. A moldvai magyarokat évszázadokon keresztül elnyomták, anyanyelvüket letagadták, papjaikat janicsárokká nevelték. De ha csak a 20. századot nézzük, ott volt 1918-ban a gyulafehérvári határozat, az 1919-es párizsi kisebbségi szerződés, 1945-ben az úgynevezett Nemzetiségi Statútum, később a Magyar Autonóm Tartomány... Ezeket nemzetközi és romániai magyar kezdeményezésre rögzítették, de a román állam vezetői írták alá, és utóbb semmi sem valósult meg belőlük”.

Domokos Pál Péter szomorú helyzetképét mindenben igazolta a fordulatot követő másfél évtized. Mennyi csalódástól kímélhették volna meg magukat a magyar politikai vezetők, ha „kávéházi politikusok” helyett, az ilyen „véneembereket” kérdezték volna meg irányvonaluk kialakításakor. Domokos Pál Péternek egyetlen iránytűje és mércéje az igazság volt, ami egyet jelentett az erdélyi magyarság, főleg pedig a moldvai magyarok keserves igazságaival!

Magyar kutatók közül az utóbbi időben alighanem Domokos Pál Péter és Benda Kálmán látogatta leggyakrabban a Vatikáni Könyvtárat Rómában, ahol a legtöbb hiteles okmányt őrzik a moldvai magyar katolikusokról. Benda Kálmán *Moldvai csángó-magyar okmánytár* címmel 1989-ben, két kötetben megjelentette római bűvárkodásának eredményeit. Megkerülhetetlen munka, odatartozik Bocskai István erdélyi fejedelemtől, a magyar jakobinusokról írott könyvei közé. Bende Kálmánt, ta-

lán azért is, mert pályája beteljesedésekor a Károlyi Gáspár Egyetem rektora volt, a legfontosabb kálvinista tudósok közé számítottam. A moldvai csángók kutatása pedig – önmagából adódóan – főleg katolikus „téma”. Már csak azért is, mivel a moldvai templomokból kiűzött magyar nyelv olyan bírálóakra is készítheti a szerzőket, amelyek sérthetnék a romániai, moldvai főpapságot, és inkább lemondanak a kritikáról. (A csángók közül a barcaságiak evangélikusok, a moldvaiak, gyimesiek és dévaiak egyöntetűen buzgó római katolikusok.) Halász Péter azonban Benda Kálmánról szólva, azt is megírja most, hogy kuruc hagyományokat őrző református apjától és az erősen katolikus öntudatú Jászságból jött anyjától kapta indítatásait. Így vállalta el, reformátusként, a csángó ügy „katolikus feladatait”. Tudatosítva azt, hogy a csángók nyelvének, hagyományainak megmentése összenemzeti kötelesség, egyképpen mai ökumenikus feladat. Ezt a felismerést erősíti egész tevékenységével Halász Péter – joggal tarthatjuk Domokos Pál Péter méltó örökösének –, aki evangélikus vallású. Ezért nem meglepő, hanem egyenesen természetes, hogy Nagyvárad református püspöke, az erdélyi magyarság lelkiismerete, Tőkés László a II. János Pál pápánál tett tisztelegő látogatásán emlékeztetett a csángók nyelvi kitaszítottaságára!

Ha már a hagyományok és főleg a feladatok átöröklését holygatom, egykori derék magyar papok helyén olyan maiakat találok, akik az egyházi életben belül szeretnének utat-módot találni a csángómentés keservesen nehéz feladatának az elvégzésére. A folklórgyűjtő Petrás Ince János „utódját” egy győri bencés tanárban, Jáki Sándor Teodózból tisztelem. Petrásnál jóval gazdagabb ismeretek birtokában és ugyanolyan konok megszállottsággal, mint az első moldvai magyar folklorista, újabb megújabb moldvai utazásai során felfedezte és *Csángókról, igaz tudósítások* címmel, 2002-ben felszínre hozta a moldvai katolikus templomokban feledésbe stüllesztett magyar múltat. Vizantea falu templomának patrocíniuma: *Mária mennybemenetele*. Csakhogy 1978 előtt ennek az egyházközösségnek a védőszentje nem más volt, mint a magyar végek szent őrzője, Szent László királyunk. Nagyon is találó elnevezés volt, mivel a csángók is beletartoztak a székely határvédelmi rendszerbe, ennek égi patrónusa pedig a lovagkirály. A Keleti-Kárpátok túlsó oldalán, a Székelyföldön és északabba onnan, a besztercei tájakon is Szent Lászlót ábrázolják a mostanában előkerülő, valamikor bemészelt freskók László – akkor még királyfi – és a kum vitéz élet-halál harcáról, az elrabolt magyar lány megmentéséért.

Kiemeli Halász Péter a maga Jáki-portréjában, hogy a győri szerzetes tizenegy gondot, visszásságot tesz szóvá moldvai paptársainak viselkedésében. „Amit a felületes vagy csupán hírből hallott ismeretekkel rendelkező »csángószakértők« csak darabkáiban tudhatnak, azt a Moldvát évtizedek óta járó népénekgyűjtő, a csángó papok gondolkodásához és érzelmeihez mindnyájunk közül a legközelebb férköző Jáki Teodóz összeilleszti. Kiderül ebből az az átgondolt, ördögi praktika, aminek mindenre kiterjedő taktikai elemei egyetlen stratégiai célt szolgálnak: a katolicizmus ortodoxia körében való terjesztésének álcázott, százhusz esztendeje vállalt feladat teljesítését, moldvai csángómagyarok elrománosítását.”

Halász Péter jó lélekkel figyel azokra a moldvai eredetű csángó papokra, akik erdélyi parókiákon szolgálnak, mert a lasi-i püspökség nem tartott igényt rájuk – ezek rendszerint Gyulafehérváron végeztek a teológiát –, többségükben nem szakadtak meg a hűség szálai szülőföldjükhöz és megpróbálnak

tenni, szólni, harcolni anyanyelvük jogainak visszaszerzésért a moldvai gyülekezetekben. Első helyen méltó emlékezni Horváth Antal néhai csíkszentdomokosi esperesre: élete akár regénytéma lehetne. Lujzikalagsorban született, 1932-ben. Eljemista korában csak románul tanítottak faluja iskolájában. Értelmi képességére felfigyeltek a gyulafehérvári püspökségen, és ösztöndíjas diák lett belőle a Majláth Főgimnáziumban. Egy évvel később a felkezesi iskolákat államosították Romániában, a végzős Horváth Antalnak Székelyudvarhelyre kellett mennie, érettségizni. Majd vissza Fehérvárra, ahol Márton Áron püspök szentelte pappá, 1958-ban. Jelenkezett szolgálatra lasiban, de nem fogadták. Erdélyi gyülekezetek papjaként futotta meg pályáját, első állomáshelye Csíkszentdomokos volt – Áron püspök mindig kedves tanítványait küldte a szülőfalujába –, itt is fejezte be életútját.

Soha nem nyugodott bele abba, hogy Lujzikalagort, más magyar falvakkal együtt, kirekesztették a magyar nyelv köréből. Idős korában az az ötlete támadt, hogy moldvai paptársaihoz, az írni-olvasni tudó csángókhöz fordul és feltárja előttük a csángóság múltjának hiteles dokumentumait. Mégpedig román fordításban, hogy értsék meg mindannyian, és győződjenek meg, hogy őseik éppen olyan magyarok voltak, mint a székelyek, a palócok, a göcsejiek. Dolgozott benne a tartozás érzése is: jóvá kell tennie egyik janicsár lelkű kalagori paptársának bűnét, aki azt próbálta bizonyítani, hogy a moldvai katolikusok elődei „őseredetű románok” voltak. Ez a hamis tanítás vált a mentegőtőzésévé azoknak az értelmiségivé lett csángóknak, akik érvényesültségükért feladták nyelvüket, nemzetiségüket és a románizálódás zászlóvivői lettek. Majd 1985-ben ennek a téves könyvnek nyakatekert „bizonyításaira” alapozta a maga renegát könyvét Dumitru Martina tanár, immár cáfolthatatlan igazságként tárgyalva Pal Iosif „elméletét”. Hát akkor ő románul fogja megcáfolni a téveszméket, határozta el Horváth Antal. Lefordította és saját költségén, tízezer példányban kiadta a maga összeállítását, *Strămosii catolicilor din Moldova* (A moldvai katolikusok ősei) címmel. Ha még léteznének könyvégetések, Horváth Antal ismerész könyvecskéje alá biztosan tüzet gyújtottak volna!

Beadványokkal is megpróbálkozott. Az 1989-es fordulat nyomában, a változásokban bizakodva, Erdélyben szolgáló csángó paptársával együtt levelet írt Ion Robu bukaresti érseknek – egy szabófalvi illetőségű csángó család sarjának –, kérve, ha a csángó falvakban igénylik, engedélyezze számukra anyanyelvük templomi használatát. „Az érsek cinikus és képmutató válaszáat, miszerint a csángók azért nem kaphatnak magyar misét, mert nem értik az irodalmi magyar nyelvet, ugyanis nem jártak magyariskolába, Horváth kanonok újabb levélben utasította vissza.”

Elérkeztünk a csángó ügy legfájdóbb pontjához: a szabad nyelvhasználathoz. Elegendő-e ezen a téren a tiltakozás vagy a siralom? Hivatkozás az emberi jogokra? A román alkotmányra? Az Európai Unió nyelvhasználati elveire és gyakorlatára? Itt olyan mély történelmi torzulásról van szó, hogy a messzire nyúló gyökerekig kell lehatolni.

Ezt teszi *A moldvai csángók magyar nyelvű vallásgyakorlatának helyzete* című tanulmány. Első megjelenési helye a *Moldvai Magyarság* (a moldvai magyar csángók történelemnek első újságja) 2000. évi novemberi száma. Harci fegyverként nyújtotta át Halász Péter a csángóknak.

Moldvában bizonyíthatóan a 13. század elejétől élnek magyarok. Régebbi időkben nincsenek okmányok, de valószínűnek tartom az etelközi határór telephelyekre már századokkal előbb szükség volt, a keleti betörések feltartóztatására. Csakhogy akkoriban még ezen a területen nincs önálló államigazgatás és így hivatalos feljegyzések sem készülnek. Annál inkább a moldvai fejedelemség (vajdaság) megalakítása után, amely a magyar király hűbérterülete volt, igazgatását írásbeliség kísérte. A hűbéri viszony eleve meghatározta az itt élő magyarok, akkor még kizárólag katolikusok, jogait. Katolikus püspökségek alakultak, amelyek szorosan együttműködtek az erdélyi, illetve magyarországi egyházmegyéekkel. Nem egy vajdának magyar hitvese volt, az asszonyok megmaradtak katolikus hitűkön, és az ortodox uralkodó mellett, vele egyetértésben a katolikus papság, püspökségek, kolostorok patrónusai voltak. Erősítették a katolikus egyház helyzetét Moldvában a nagy számban letelepülő németek és lengyelek is. (Piatra-Neamți, vagyis Németkő, vagy Karácsonykő, Târgu-Neamți, tehát Német-Vásárhely máig emlékeztetnek a németek egykori, tömeges jelenlétére.)

Ebben az időben a csíksomlyói kolostor ferences barátai nagy számban „jártak át” Moldvába, prédikáltak, gyóntattak és áldoztattak, az anyakolostornak filiája létesült Bákó városában. A moldvai csángók ma is tartó csíksomlyói búcsújárása, pünkösdkor és Kisboldogasszony napján, akkorra vezethető vissza.

Mohács nemcsak a magyar birodalom bukása volt, de a szörnyű vereség maga alá temette a katolikus egyház addigi befolyását, tekintélyét a szomszédos, hűbéres tartományokban is. A reformáció Erdélyben is mind szélesebb területre szorította a katolikus egyházat. Nagymértékben lecsökkent a katolikus papok száma, nem jutott belőlük Moldvának is. A csíksomlyói barátok kapcsolata megszakadt moldvai híveikkel. A Vatikán, látva a szomorú helyzetet, 1622-ben Moldvát missziós területté nyilvánította; olasz és lengyel papokat küldött lelkigondozásra. Innentől már nagyjából ismerős a folyamat. Az „olasz papocskák”, ahogy a csángók nevezték őket, sokkal könnyebben megtanulták az újlatint, a rokon román nyelvet, mint a számukra „megtanulhatatlannak” tartott magyart. A misék nyelve akkor még egyöntetűen a latin. Az idegen papok románul prédikálnak, ezen a nyelven érintkeznek, a templomon kívül is, a hívekkel.

Megszületnek a Vatikánba küldött panaszok, a sirámok: a csángók magyar papokat kérnek. Maga Batthyány Ignác gróf, Erdély tudós püspöke, a gyulafehérvári könyvtáralapító is csatlakozik az alázatos kérésekhez. Hiába.

„A két fejedelemség egyesülésével, majd Románia megalakulásával a 19. század második felében fölerősödött Moldvában a hivatalos román nacionalizmus. A jászvásári püspökség szemináriumának megalakítását az ortodox egyházzal összefonódó román állam azzal a feltétellel engedélyezte, ha vállalják a katolikus csángómagyarok elrománosítását.”

Lélekvásár, amelynek tétje a csángók nyelve, kultúrája, hagyományai. Az elszegényítés egyik következménye lett, hogy az ortodox hitre és teljes román nyelvhasználatra áttért csángó falvakban – magam is meggyőződtem erről – meghalt az ősi csángó folklór, szellemvilág, de nem alakult ki helyette más. Népköltészet csak századokon át beszélt, csiszolt, lelkükké lett anyanyelven születik.

Mai olvasóink meglepetten kapják fel a fejüket: az államhatalom ilyen követeléseket állított az ortodox egyház elé? Hadd

említsek erre egy bizonyító példát. Az 1878-as függetlenségi háború után az addigi vajdát, Hohenzollern-Sigmaringen Károly porosz katonatisztet királlyá emelték. 1881-ben ország gazdasági kiállítással ünnepelt. A fellobogózott Bukarest örömmámorban úszott, noha akkor veszítették el Besszarábiát, amelyet Oroszország szerzett meg, míg Romániához csatolták – cserében – Dobrudzsát. Bukarestben nagyszámú magyar is élt, köztük Veress Sándor mérnök és emlékiró, aki az első román vasutat építette, Olténiában. Rendszeresen tudósította a budapesti és más magyarországi újságokat a romániai eseményekről. A kiállításról is. Szóvá tette, hogy ezen a grandiózus kiállításon egyetlen német iparost, gyógyszerészt, kereskedőt sem látni, a románok között. Noha igen nagy számban éltek az országban németek, főleg a gyógyszer-kereskedelemben tevékenykedtek, mivel jó összeköttetések voltak a németországi vegyiparral. Veress Sándor megérdeklődte a németek hiányzását a rendezőtől. Azt a választ kapta, hogy a vásárra csak „a fajlag tiszta románokat” hívták meg.

Istenem, hol vagyunk még a hitleri fajelméletől?!

Ha nem hinne valaki Veress Sándor helyszíni tudósításának, vegye elő Ion Luca Caragiale, a nagy satirikus román író összes műveit, és ebben keresse ki a *Românii Verzi* (zöld románok) című karcolatot, amely 1901-ben kelt:

„Mi, törzsökös románok a nemzeti haladás alábbi helyes alapföltételeiből indulunk ki:

A maga nemzetét csakis az szeretheti igazán, aki gyűlöl minden más nemzetet.

Ezért minden nemzetnek örökösen rettegnie kell a többtől: mert egyik nemzet létét csakis a másik nemzet gyalázata biztosítja” (Lőrinczi László fordítása).

Caragialének végül is el kellett menekülnie saját hazájából; Berlinben halt meg, 1912-ben.

Tudott volna-e védekezni az önmagára maradt, értelmiség nélküli, még magyarul beszélő százezernyi magyarság Moldvában az egyházi életbe behatolt állami terror ellen?

Híven a valósághoz, Halász Péter megemlíti, hogy a negyvenes évek második felében enyhülés következett be a csángókkal szemben folytatott román politikában, magyar nyelvű iskolák, osztályok alakultak. De ezek – mint már említettem – a Groza féle ámítás részei voltak. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy az egyházi életben a magyar nyelvűség tilalma szigorúan fennmaradt, és ha egy-két lelkiismeretes, igazi pap megszólalt a templomában magyarul, arra súlyos büntetés várt. Ha őszinte lett volna a Groza-kormány engedmény-politikája, nem tudta volna-e visszavonni azt a megegyezést, amelyet a hajdani román kormány erőszkolt a jászvásári katolikus püspökségre, hogy vállalja magára feladatként a csángók elromanosítását?

Halász Péter azzal is többet vállal a hagyományos néprajzosoknál, hogy a csángók magyarságtudatát is vizsgálja, ebből és a környezeti tényezőkből levont tanulságok alapján, igyekszik jövőképet vetíteni a csángó sors elé. Maradok a vallás, a hit megélése és az anyanyelv használata ma is ellentétes viszonyánál. Őt megoldást lát mostani könyvében.

Legrosszabb lehetőség lenne, ha az ortodox egyházhoz való közeledés reményében – mert megvalósulására semmilyen reális esély nem mutatkozik – maradna minden a régiben, megtagadva a csángóktól az anyanyelvű vallásgyakorlásnak még az alternatív formáját is.

Minden nemzetközi szervezet támogatását igénybe véve, meg kellene győzni a Vatikánt a kialakult helyzet súlyosságáról. Mert Jézus mondta:

„Menjetek és hirdessétek az ígét, minden népeknek a maga nyelvén.”

A két romániai érsekség, a gyulafehérvári és a bukaresti megegyezése alapján, a lasiban végzett teológusok Gyulafehérváron tökéletesítenék magyar tudásukat, és így kellő nyelvi felkészültségű papokat küldhetnének azokba a moldvai helységekre, ahol igénylik a magyar nyelvű szolgálatot.

A végleges megoldásig, további katolikus lelkészeket kellene ösztönözni arra, hogy a hívek igényei szerint, Erdélyből átlátogatva Moldvába, házaknál, udvarokban misézzenek.

Nem lenne szabad megfledkezni azokról a magyarok sem, rendszerint iskolázott szakmunkások, mérnökök, orvosok, tanárok, akiket a nacionalista román politika, iskolájuk, egyetemük elvégzése után, Moldvába helyezett és valami okból ott ragadtak. Az erdélyi református egyházkerület felismerte ezeknek az embereknek a lelki igényeit és papokat küldött számukra.

(Egyébként kálvinista parókiák, illetve templomok léteztek már a 19. Századtól kezdve olyan dunai nagyvárosokban, mint Galac vagy Brália.) Az erdélyi származású, római katolikus vallású, magyar szakemberektől ki tagadhatná meg ugyanezt a jögot? És a számukra cerebrált miséken részt vehetnének a környéken élő, magyar nyelvű szertartást igénylő csángók is.

Szükség lenne ehhez áldozatkész katolikus papokra? Nagyon sokan vállalkoznának. Halász Péter könyvében is feltűnnek a mai kisebbségi idők követelményeinek megfelelő, győztes magyar papok.

Például Berszán Lajos Gyimesfelsőlokon!

Szorgalmas és szapora nép a gyimesi csángó, rokon a moldvaival. Sokkal több fiatalnak állna rá a feje itt a tanulásra, mint ahányan eljutottak középiskolákba, egyetemekre. Ötven kilométerre esik ide Csíkszereda, és a falvakon, Felsőlokon, Középlokon és Gyimesbükkön belül is óriásiak a távolságok. Mikor 1980-ban Berszán Lajost a Gyimesi völgybe helyezte püspöke, azonnal felhúrta magában, hogy milyen irdatlan sok munka vár itt rá. Papnak, tanítónak, gazdasági vezetőnek kell lennie egy személyben. Legsürgetőbb lenne egy helyi középiskola megnyitása. A gyimesi csángó szülők nem szívesen enge-

dik el távoli városokba tanulni gyermekeiket. Anyagiilag sem bírják a terhet, bizalmatlanság is él bennük. De hát kevés ehhez a három falu, bármilyen nagyok is, és egy falusi plébános ereje. Mikor az 1989-es fordulat vihara a Gyimesekbe is elhárított, Berszán Lajos, a merész vállalkozások és a kitarító szorgalom embere úgy érezte, itt lenne az ideje. A csángók melléje álltak. A Szent András-templom mellett, üres telken, 1993-ban ásni kezdték az új épület fundamentumát. „Berszán Lajosnak egyszerre kellett előteremtenie az iskola építéséhez és fenn-tartásához, a bentlakó diákok étkeztetéséhez, a kezdetben kizárólag vendégként tanító tanárok utazására és szerény díjazására szükséges pénzt. De neki kellett megnyerni az iskola működtetéséhez a hatóságok jóindulatát is, és ebben nem is mindig a román hivatalnokok okozták számára a legtöbb gondot.”

De 1998-ban megtarthatták az új középiskolában az első érettségit.

Nevet is adtak iskolájuknak Felsőlokon: „Sziklára épült ház”.

Halász Péter minden sorában megbízható könyvének egyik fejezete fölött ez a cím áll: *Új szelek fújnak a Szeret völgyében*. Szerzőnk örömmel tudósít a csángó gondok egy részének rendeződéséről. Ha nem is megy ez olyan gyorsan, mint ahogy Berszán tisztelendő úr felépítette az iskoláját. Az 1989-es romániai fordulat, az európai távlat felvillanása kétségtelenül minden eddiginél kedvezőbb lehetőséget nyitott a csángók földi megváltására. De okos könyv ez, amely nem kelt könnyű lelkesedést, hanem egyencsen megóv tőle. Mert kíséri még a régi veszedelem, könyveket jelentetnek meg románul, amelyek továbbra is próbálják kiszakítani a csángókat a nemzet egészéből, akadnak hamis tanúk és néha még renegát árulók is a csángók között.

Nem elegendő, hogy immár nemzetközi fórumokon hangzanak el javaslatok, tanácsok a csángók emancipálására. Az már döntő változás, hogy Csángóföldön lépnek fel fiatalok, okosak, bátrak, akik bekapaszkodnak az új lehetőségekbe, és nem lehet fénygetőzéssel elriasztani őket népük ébresztésétől. Halász Péter egyetlen ingerlő szó nélkül tudatosítja, hogy háború kezdődött el a Szeret mentében, szent, békés, de minden erőt magának igénylő nyelvi háború. És ezt a háborút csak az egész nemzet támogatásával nyerhetik meg a csángók, Európa árvái!

DR. HORVÁTH ATTILA

A FALUSI TURIZMUSTÓL A TANYASZÍNHÁZIG

Újra beindult a bakterház egy törteli tanyán

Gondolom, már két generáció is úgy nőtt föl, hogy iskolai olvasmányai között mint egyik legszórakoztatóbbra – ha nem a legszórakoztatóbbra – az *Indul a bakterházra* emlékszik vissza.

A Törteli Gazdák Vendégváró Egyesülete egyebek közt azal a nem titkolt céllal alakult meg korábban, hogy az Alföld közepén, Törtelen és tanyás térségében is beindítsa és fölléltse a falusi – tanyasi vendégfogadást. Ez azt is jelentette, hogy meg akarták mutatni a táj értékeit, a jellegzetes – és errefelé nagy múlttal rendelkező – pusztai állattartást, gazdálkodást, s az itt élő emberek szokásait. Természetes igényként fogalmazódott meg, hogy ez a törekvés, ha siker koronázza, ne csak kiegészítő övedelmet biztosítson a vendéget fogadó gazdáknak, hanem

nagyobb ismertséget, presztízt és társadalmi rangot is adjon a paraszti életmódnak.

Az egyesület tagjai ugyanakkor azt is látták, vagy legalábbis sejtették, hogy a siker reményében még további vonzerőket, turista-csalogató attrakciókat is jó lenne találni, bekapcsolni a kínálati kosárba. A kollektív ötletezés során – a település múltja ismeretében – jutottak el oda, hogy – felelevenítve a korábban nagy múltú falusi színjátszás hagyományait is – bemutadják a falu szülőtte, Rideg Sándor közismert és nagysikerű, kacagató regényét, az *Indul a bakterházat*. A még bizonytalan szándékot megerősítették egy időközben Kecskeméten szervezett kulturális turisztikai kurzus résztvevői is, amelyen az egyesület két tag-